Suvianna Hakalehto
26.4.2017

Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle kansalaisaloitteesta äitiyslaiksi (KAA 3/2016 vp)

Johdanto

Tarkastelen kansalaisaloitetta äitiyslaiksi lapsen oikeudellisen aseman näkökulmasta. Lapsioikeuden keskeisiä periaatteita ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) yleisperiaatteita ovat lapsen oikeus kehitykseen, syrjimättömyys, oikeus saada näkemyksensä huomioon itseään koskevissa asioissa sekä lapsen edun ensisijaisuus. Tätäkin aloitetta on perusteltua tarkastella kiinnittämällä huomiota siihen, miten se toteuttaa näitä lapsen keskeisiä oikeuksia. Lisäksi nostan esiin muitakin lapselle lainsäädännössämme turvattuja oikeuksia, joiden toteutumisesta äitiyslain säätämisessä on kyse.

Lapsen oikeus kehitykseen

Lapsioikeuden samoin kuin lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisiin periaatteisiin kuuluu lapsen oikeus kehitykseen (LOS 6 artikla). Lapsen tulee saada kehittyä turvallisesti. Lapsella on oikeus siihen, että hänen perustarpeistaan huolehditaan ja häntä suojellaan kaikelta häntä vahingoittavalta toiminnalta. Oikeus kehitykseen on kiinteässä yhteydessä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2-kohtaan, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon. Sopimuskohdan mukaan valtion tulee ryhtyä tähän pyrkiessään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin. Äitiyslaissa on kysymys juuri tällaisesta lapsen kehityksen turvaamiselle tarpeellisesta lainsäädäntöhankkeesta.

Lapsen oikeus kehitykseen liittyy myös LOS 7 artiklan 1-kohdassa lapselle turvattuun oikeuteen tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan. LOS 18 artiklan 1-kohdan mukaan sopimusvaltiot pyrkivät parhaansa mukaan takaamaan sen periaatteen tunnustamisen, että vanhemmat vastaavat yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä.

Lapsenhuoltolaissa (361/1983) säädetään vanhempien velvollisuuksista huoltajina. Lain mukaan huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Äitiyslaki tukee tätä tavoitetta, kun se vahvistaa molempien vanhempien ja lapsen välistä suhdetta ja lapsen oikeutta vakaisiin kasvuolosuhteisiin heti lapsen syntymästä alkaen.

Lapsen oikeus syrjimättömyyteen

Koko oikeusjärjestyksen lähtökohtiin kuuluu ihmisten yhdenvertaisuus. Se on myös lapsioikeuden keskeisiä lähtökohtia ja mainitaan mm. perustuslain 6.3 §:ssä ja LOS 2 artiklassa. Yhdenvertaisuus tarkoittaa lasten kohdalla yhdenvertaisuutta oikeuksien toteutumisessa suhteessa muihin lapsiin ja toisaalta suhteessa aikuisväestöön.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, *hänen vanhempiensa tai muun laillisen huoltajansa* rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua. Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvä syrjimättömyysartikla on erityinen, sillä sen mukaan lasten oikeudellinen asema ei saa vaihdella lapsen vanhempien henkilöön liittyvistä syistä.

Syrjintäkielto ei ole passiivinen velvollisuus, joka ainoastaan kieltää kaikenlaisen syrjinnän yleissopimuksen mukaisten oikeuksien nauttimisessa, vaan se edellyttää valtiolta myös ennakoivia toimenpiteitä sen takaamiseksi, että kaikilla lapsilla on todellisuudessa yhtäläiset mahdollisuudet nauttia yleissopimuksen mukaisista oikeuksistaan. Tämä voi edellyttää aktiivisia toimenpiteitä sellaisten tilanteiden korjaamiseksi, joissa esiintyy todellista eriarvoisuutta. Äitiyslaki on hyvä esimerkki tällaisesta aktiivisesta lainsäädäntötoiminnasta.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan 2-kohta velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin. Lapsen syntyminen kahden samaa sukupuolta olevan

vanhemman perheeseen ei saa näin ollen aiheuttaa lapsen minkäänlaista syrjivää kohtelua verrattuna niihin lapsiin, joiden vanhemmat ovat eri sukupuolta.

Lapsen edun ensisijaisuus

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artikla asettaa sopijavaltioille velvollisuuden varmistaa, että kaikissa lapsia koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa päätöksissä sekä politiikoissa ja lainsäädännössä osoitetaan, että lapsen etu on otettu ensisijaisesti huomioon. Tähän kuuluu muun muassa kuvaus siitä, miten lapsen etua on tarkasteltu ja arvioitu ja mikä painoarvo sille on annettu päätöksenteossa.

Lainsäädäntötoimissa kuten äitiyslakia säädettäessä on arvioitava sääntelyn kohteena olevan lapsiryhmän etu. Tarkoituksena on varmistaa kaikkien lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattujen oikeuksien tehokas ja täysimääräinen nauttiminen. Kyse on lapsen oikeuksiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista. Arvioitavina ovat lainsäädännön mahdolliset myönteiset tai kielteiset vaikutukset kyseessä olevaan lapsiryhmään.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useissa lapsen etua koskevissa ratkaisuissaan lähtenyt pohtimaan, millainen ratkaisu ei ole lapsen edun mukainen. Voidaankin todeta, ettei lapsen edun mukaista voi olla se, että heidän kehitykselleen tärkeä ihmissuhde asettaisi heidät muiden lasten kanssa eriarvoiseen asemaan kyseessä olevan henkilön seksuaalisen suuntautumisen seurauksena. Lapsen edun mukaista ei ole se, että lapsen vanhemmille on tarpeettoman vaikeaa saada vahvistetuksi oikeudellinen sidoksensa lapseensa.

Perhe on keskeinen ympäristö, jossa lapsen oikeuksia toteutetaan. Äitiyslakiesityksen osalta keskeinen lapsen oikeus on **oikeus perhe-elämään**, joka on turvattu niin perustuslaissa, Euroopan ihmisoikeussopimuksessa kuin lapsen oikeuksien sopimuksessakin. Jos lapsen ja hänen vanhempansa välisen oikeudellisen suhteen vahvistaminen on erityisen hankalaa, järjestelyn voidaan katsoa loukkaavan perhe-elämän suojaa. Lisäksi se loukkaa lapsen oikeutta siihen, että valtio tukee hänen vanhempiaan kasvatustehtävässä.

Edellä on otettu kantaa esitetyn sääntelyn vaikutukseen lapsen kehitykseen, lasten syrjimättömyyteen ja lapsen oikeuteen perhe-elämän suojaan. Arvioitavalla lakiesityksellä on vaikutusta myös **lapsen oikeusturvaan**. Syntyvän lapsen oikeusturva vahvistuu selvästi, jos hänen oikeudellinen suhteensa molempiin vanhempiinsa on selvä jo syntymästä lähtien. Äitiyslaki tuo naisparin lapselle oikeuden esimerkiksi tapaamiseen, elatukseen ja perintöön syntymästä lähtien. Kun lapsella on kaksi juridista

vanhempaa, hänellä on toisen vanhemman kuoleman jälkeen olemassa yhä juridinen vanhempi turvanaan.

Nykyisin perheen sisäisen adoption vahvistamiseen voi mennä useita kuukausia, jopa vuosia. Lisäksi on mahdollista, että synnyttäjä estää toisen vanhemman äitiyden vahvistamisen, mikä heikentää lapsen oikeudellista asemaa.

Lapsenhuoltolain (361/1983) mukaisesti huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Äitiyslaki tukee tätä tavoitetta, kun se vahvistaa molempien vanhempien ja lapsen välistä suhdetta lapsen syntymästä alkaen. Kun lapsella on kaksi juridista vanhempaa, äitiyslaki turvaa myös niin lapsen huolenpitoa ja hoitoa kuin lapsen elatusta nykytilannetta paremmin. Lapsen elatuksesta annettuun lakiin ehdotetut muutokset mahdollistavat myös sen, että tunnustamisen perusteella tai lainvoimaisella tuomiolla vahvistettu vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan elatusapua lapsen syntymästä lukien.

Lapsen edun mukaista on, että kahden henkilön yhteisellä päätöksellä hankkimalle lapselle voidaan lähtökohtaisesti aina vahvistaa kaksi oikeudellista ja elatusvelvollista vanhempaa, kun lapsi on hankittu molempien suostumukseen perustuvalla hedelmöityshoidolla.

Lopuksi

Lakiesitys vahvistaa sääntelyn kohteena olevien lasten oikeutta kehitykseen, syrjimättömyyteen, molempiin vanhempiin ja perhe-elämän suojaan. Lisäksi se vahvistaa heidän oikeusturvaansa. Perustuslain 80 § 1 momentin mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla. Tästä näkökulmastakin on tärkeää, että lakiin kirjataan nyt periaate, jonka mukaan lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen äiti.

Lapsen oikeus tietää alkuperänsä varmistetaan parhaiten, kun lapsi saa alkunsa hedelmöityshoitoklinikalla, joka huolehtii sukusolun luovuttajaa koskevien tietojen ilmoittamisesta VALVIRAn ylläpitämään luovutusrekisteriin.

On huolestuttavaa, ettei Suomen valtio ole vieläkään laatinut kansallista ohjelmaa lasten oikeuksien toteuttamiseksi, vaikka lapsen oikeuksien sopimus on ollut Suomessa voimassa vuodesta 1991 alkaen. Lainsäädäntöä ja hallintokäytäntöjä ei ole johdonmukaisesti saatettu lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisiksi toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa. Lausunnon kohteena oleva äitiyslaki on kuitenkin hyvä esimerkki lapsen edun ensisijaisuutta toteuttavasta lainsäädännöstä.